

FÓRUM

„CSAK AZ ESZMEIBEN VAGYOK ÉRDEKELVE” — BESZÉLGETÉS GERGELY LAJOSSAL (ZVI GIORÁVAL)

Gergely Lajos (Zvi Giora), a Tel-Avivi Egyetem pszichológiaprofesszora Magyarországon tanult és egy éven át (1949-ben) Kardos Lajos tanársegéde volt Budapesten. Álomstílusok és az álmodás pszichológiája című kétrészes tanulmánya a *Pszichológia* 1985/1. és 2. számában olvasható. *The Unconscious and its Narratives* című könyve 1991-ben jelent meg Budapesten, a T-Twins Kiadó gondozásában. A beszélgetésre ezt követően került sor Erős Ferenc, Halász László, Marton Magda és Varga Zsuzsa részvételével.

Összes barátaim és ismerőseim el vannak foglalva egy kérdéssel: hogyan történt, hogy cserbenhagytam a pszichoanalízist? Nem vagyok introspektív ember, ezzel nem szoktam foglalkozni, hanem élem az életemet. De meg fogom próbálni rekonstruálni, hogyan is történt. Mély hittel és meggyőződéssel, s még azt is kellene mondanom, ha egészen őszinte akarok lenni, hogy lángoló hittel indultam. Majdnem misszionáriusi magatartással. S hogy hova érkeztem, ezt tudjátok. Hogyan történt ez? Hogy tud az ember egy skálának az egyik végétől a másik végéig elmenni és maradéktalanul elmenni?

Azok közé a lángolóan meggyőzött emberek közé tartoztam, akik biztosak voltak benne, hogy megtalálták a választ arra, amire választ kerestek.

A napokban Sopronban voltam egy hetet üdülni. Egy dologgal foglalkoztam, holott vittem magammal több olvasnivalót is, de ott igazi üdülő voltam, azaz aludtam, ettem, sétáltam és olvastam. Egy könyvet olvastam

Kulcsár Istvántól. 44-ben ismertem meg őt Pesten, és haláláig kapcsolatban voltunk. Kissé zárkózott, és a világba mégis mindig kíváncsian kinéző ember volt. Olvastam a „Zsidó gyónás”-t, az ő autobiográfiáját, ami negyven éven át a fiókjában volt és csak halála után adta ki a fia, aki itt él, és akit szintén Kulcsár Istvánnak hívnak.

K.: Az ő gyónása is érdekes lenne.

Erről nem tudok mit mondani, mert a nevéen kívül nem tudok róla semmit. Mindenesetre mikor Kulcsár, az apa megírta önéletrajzát, 40 éves volt, aki visszanézett fiatalabb éveire, és így említette a többi között, hogy a budapesti intellektuális körökben a pszichoanalízisnek már akkor is milyen egyedülálló szerepe volt. Nem úgy, hogy mindenki intenzíven meg akarta tanulni, érteni és azután talán véleményt nyilvánítani, hanem hozzátartozott a szellemi légkörhöz. Ha jött valaki, aki a pszichoanalízisről tudott valamit, mindjárt a társaság központja lett, és ha gyakorló pszichoanalitikus volt, akkor úgy néztek rá, mint egy mágusra. A pszichoanalízisnek a lét minden kérdésére volt válasza. Ma ezt így mondom, ahogy Kulcsár is, iróniával, és ebben már van egyfajta bírálólat is, amit nem akarok ebben a pillanatban részletezni, de amikor egyetemi hallgató voltam, és még később is, azt, amit Kulcsár iróniával jellemez és mint a pszichoanalízistől való eltávolodása egyik okát adja meg, és amiben ma egyetértek vele, akkor teljes létemmel, teljes valósággal nemcsak hogy hittem; meg voltam győződve, biztos voltam, tudtam, ez talán több, mint hinni. Tudtam a választ, amit tanultam és amit olvastam. Még középiskolai diák voltam, és a József körúton volt a mi internátusunk, és majdnem minden nap mentem délután a Pedagógiai Könyvtárba. Odajártam minden délután olvasni németül, amit a pszichoanalízis a szellemtudományokra alkalmazva tudott mondani. És így mentem az egyetemi előadásokra. Hallottam Kornissnak az előadásait, láttam messziről azokat a megsárgult lapokat, amik valamikor fehérek voltak még... Nála kellett vizsgáznom pszichológiából az ő háromkötetes könyve alapján, amelyben ő mint experimentális pszichológus mutatkozott be. Le voltak fényképezve mindenféle szerszámok, amikhez talán soha életében hozzá nem nyúlt.

A pszichoanalízissel tehát így és ilyen kapcsolatomban volt akkor. Nem személyeken keresztül. És ezt hangsúlyoznom kell, mert a mai napig ezt mindenkor mentegetődzve kell mondanom. Néhány éve tartottam egy előadást Izraelben pszichológusoknak az álmelmületemről, aminek az a kiindulópontja, hogy a Freud álmelmélete bizonyíthatatlan, sosem volt bizonyítva, úgyhogy az előadás elkerülhetetlenül polémiaiával kezdődik, ami azután pozitív megállapítással vagy javaslattal akar befejeződni. Egy fiatal-

ember odajön hozzám az előadás után, én még az asztal mellett voltam, talán rendeztem a papírjaimat, és villámló szemekkel azt mondja nekem: „De azt elismered, hogy Freud zseni volt?!” Feltételezem, hogy ti se válszoltatok volna egy ilyen kérdésre, villámló szemek után. Időnként visszaidéztem ezt a jelenetet, és azt szoktam mondani, hogy lehet, hogy Freud zseni volt, és szívesen véleményt nyilvánítanék erről, ha volnának közöttünk megállapított kritériumok, amelyeknek alapján ezt el lehet dönteni. Ennek a hiányában erről nem mondok véleményt. Semmi közöm Freudhoz, az emberhez. Amikor annyira el voltam szerelmesedve a pszichoanalízissel, részese voltam annak a személyiségkultusznak is, ami Freud körül akkor és azóta is állandósult. De most visszatekintve mondhatom, én a pszichoanalízist az eszmei formájában ismertem meg, nem Hermann Imre alapján, nem volt semmi kapcsolatom vele sem, pedig tudtam róla, és nagyon nagy respektussal olvastam.

Olvastam most valahol, hogy van egy határozat Németországban, megszüntetni a mellékmondatokat. Mert az ember hozzá van szokva, mondjuk Thomas Mannál, mire egy mondat befejeződik, az elejét már mindenki elfelejtette. Legalábbis, aki nem németnek született. Szóval én is így beszélek: mellékmondatokban. Egyszer mondtam bírálóan Kardosra, hogy mindig lábjegyzetekben beszél, most ezt mondhatom önmagamról is. Igen, azt akartam zárójelben megjegyezni, hogy még nem érkezett el a világ annak a felismeréséhez, engedjétek meg, és már nyilván nem is fog, hogy milyen történelmi jelentőségű volt a magyar kontribúció a pszichoanalízis szellemi történetében. Ferenczi, Hermann, Bálint talán megelőzték 30-40 évvel korukat azokkal az ideákkal, amikkel ők a húszas és a harmincas években talán egy kicsit bizonytalanul és félénken léptek fel az uralkodó iránnyal szemben, ami Freudot is jelentette, és ők mégiscsak Magyarországon voltak és nem Bécsben, vagy legalábbis Berlinben. Bowlby, amikor kezdett híres lenni az ő elméletével, az anyához való ragaszkodással, nem tudom, hogy visszaemlékezett-e arra, hogy Hermann milyen régen írt már a kapaszkodási ösztönről. És a Bálintok is, akik azzal voltak elfoglalva, hogy a szeretet, az anya és gyerek közötti szeretet fundamentális kapcsolat, és nem másodlagos képződmény. Szóval Hermannat rendkívül, talán túlzottan is respektáltam. És még egy: több emberről tudtam, de semmi személyes kapcsolatom nem volt, csak az eszmei kapcsolat. A hosszú mellékmondat bezárásaként visszajutottam oda, ahonnan elindultam: csak az eszmeiben vagyok érdekelve. Tézisekben, az igazságban. Nem Freuddal vagyok kapcsolatban, és nem Freuddal ütközöm össze. Abszolúte személytelenül. Ennek következtében a személy nem is nagyon érdekel, ezt meg kell hogy mondjam. Szükség szerint, amikor valami elő-

adódik, de nem önmagában mint irodalom. Akkoriban persze a Freud-mítosznak teljes lélekkel adóztam. Emlékszem rá, milyen büszkén mutattam a diáktársaimnak Freudról való fényképeket, vagy festményeket itt-ott, hogy nézzék meg, hogy milyen szép! A mítosz megkívánta. Freud szép is volt. Természetesen ő volt a morális követelményeknek a megtestesítője, az igazságnak a megrendíthetetlen bajnoka. Ma, ezt mindenki tudja, vita folyik akörül, hogy mik voltak Freudnak a személyes okai vagy a nem-okai. A pszichoanalízisnek a sorsa ettől független. Freud, az ember, nincsen előttem ma. Akkor azonban előttem volt.

* * *

Megérkeztem Izraelbe több mint 40 évvel ezelőtt. Ezt nem lehet elképzelni. Megérkeztem egy minek nevezem, van Amerikában egy nagyon jól ismert politikai esszéista, Kraufhammernak hívják, emlékszem az ő kifejezésére: Izrael egy pont a térképen. Erőfeszítést kell tenned, hogy még abban a körzetben is észrevehessed. Mikor megérkeztem, ezt éreztem. 1948-ban élt ott 600000 zsidó. Mikor én megérkeztem 50-ben, akkor volt az egyik nagy bevándorlási hullám, amikor jöttek a világ minden tájáról és mindeneelőtt nagy tömegekben az összes arab országokból. Mindenesetre két év alatt az ország lakossága megháromszorozódott. Mikor megérkeztem Izraelbe, egy egyetem volt. Azóta negyven év telt el, ma van 70000 hallgató, és két egyetem, Jeruzsálemben van egy, Tel-Avivban egy és van egynéhány college is. Tehát volt egy egyetem, a jeruzsálemi egyetem, ami a pszichológiában az amerikai irányzatot képviselte. Kifejezetten behaviorista. Megkezdtem akkor életemnek ezt a periódusát: pszichoterapeuta lettem. Két évig dolgoztam közintézetekben, azután egy rendkívül vakmerő, az ismeretlenbe való ugrással, privát praxisú pszichoterapeuta lettem. És ezt csináltam addig, amíg Tel-Avivban megalakult az egyetem a jeruzsálemi egyetem borzalmas ellenkezése után és dacára. Csak egy különleges konstelláció — ami most nem fontos — tette lehetővé, hogy végül is megalakuljon. De engedményeket kellett tenni. Az egyik ilyen engedmény az volt, hogy a megalakuló Tel-Avivi Egyetem kötelezte magát, hogy nem épít önálló egyetemi orvosklinikát magának, mint amilyen Jeruzsálemben a Hadasza Klinika, hanem a meglévő kórházakból fog kiválasztani egyetemi klinikákat, és csak az alaptanításokat végzi az egyetemen. Ez volt az egyik feltétel, aminek alapján a konstellációt ki lehetett használni, hogy mégis felül lehessen kerekedni a jeruzsálemi ellenálláson, s az egyetem így kezdett elindulni. Az első dolgok között voltak fontosabb dolgok, mint a pszichológia, csak második lépcsőben került rá sor, a hatvanas éveknek a közepén. Miután amerikai mintára az egyetemek nem ál-

lami egyetemek, el kell tartani őket, az elnököknek a feladata alapítványokat szervezni.

A megalakuló Tel-Avivi Egyetemnek az első elnöke nagyon gazdag ember volt. Mikor azt mondom, hogy nagyon gazdag, akkor amerikai méretekben gondolkoztatok, úgyhogy az első dolgok között volt a színház- és filmművészet. Ez a mai napig megvan. Erős tanszék, és aki később a pszichológia első tanszékvezetője volt, ott, a színházban kezdett előadni művésztélektant, és onnan valahogy besomfordált, és így kezdődött...

Mikor a dolgok nem pontosan terv szerint, hanem rögtönzésre szülnének, van lehetőség, előállhatnak ilyen helyzetek. Így kezdődött a pszichológiaoktatás, és csak második fokon, a pszichológián belül érkeztek el oda, hogy klinikai lélektan legyen, mert világos, hogy először, az első három évben általános ismereteket kellett tanulni. Az első fokozat, a B-fokozat elnyerése után került sor szakosításra, klinikai vagy egyéb pszichológiákra. S amikor megkezdődött a klinikai lélektanak a megszervezése — és most már 67-ben vagyunk, pontosan a 67-es háború után —, akkor kaptam a meghívást.

K.: Addig privátként dolgoztál? Volt ennek hazai előzménye?

Nem. Az OTI-ban volt egy Lélektani Osztály, a vezetője Noszlopi László. Báró Brandenstein Bélának a személyes kapcsolatai alapján jött ez az osztály létre. Amikor engem mint egészen fiatal embert, már a háború után Noszlopiné meghívott, ott voltam vagy másfél évig, semmit nem csináltam. Hosszú fehér köpenyünk volt, amit minden hétem kicseréltünk, és ott ültem és szenttelenül olvastam. Noszlopiné ezt nem csinálta, mert voltak emberek, akik átmentek a mi szobánkon. Mert olyan átmenő terem volt. Mindenesetre, amit mi ott csináltunk, azt nevezték, mint pályaválasztási tanácsadást. Noszlopiné akkor már rendkívül intenzív Szondi-szakértő, és ahogyan én voltam Freuddal, úgy volt ő Szondival. Nagyon szerettem őt, és nagyra becsültem. Ha úgy érzed, hogy én ott dolgoztam, ha nekem nyugdíjjogosultságom van Magyarországon, akkor mondhatnám, hogy ott dolgoztam.

Attól kezdve, hogy megérkeztem Izraelbe, leszámítva két évet, 1967-ig önálló praxisú pszichoterapeuta voltam. Nem voltam pszichoanalitikus szervezési szempontból, vagy egyéb módon, ahogy ezt identifikálni lehetne. De csak odanéztem, csak onnan vártam a fényt. Ha ezt orientációnak lehet nevezni, akkor erről eszembe jut egy régi mondás: Ex oriente lux. Tudom, hogy a történészek csak egy dolgot respektálnak: dokumentumokat. Ők mindig dokumentumokat keresnek. A szemükben csak annak van

értéke, ami le van írva, azon semmit változtatni nem lehet. Mikor valaki visszatekintést csinál, vagy hogyha valaki mondjuk egy szellemi folyamatnak a történetét meg akarná írni, akkor mindig dokumentumokat keres. Ezt azért mondtam, hogy ellenkezhessen ezzel. Mert azt akarom mondani, önmagam történetét figyelembe véve, hogy amikor már egy ilyen dolgot dokumentálni lehet, akkor az a folyamat fontos stádiumába érkezett. Mindenki, aki egyszer nagyon szerelmes volt, le tudná írni, hogy hol kezdődött és hogyan ment végbe az, amikor ez a nagy hév kezdett bizonytalan lenni, és talán mindenki azt fogja mondani, „egyszerre csak” történt valami, és egész biztosan, semmi sem történt egyszerre. De most azt fogom mondani, amit dokumentálni tudok, ami úgy tűnik, mintha azt mondanám, „egyszerre”. És ismétlem, és mondom, hogy világos, hogy nem. Hol kezdődött ez, nem tudom. Az analízisem alatt nyilván nem, ezt az analitikusnő észrevette volna. Nagyon okos asszony volt. Figyeljétek meg, megemlítettem Noszlopinét, meg megemlítettem az analitikusnőt...

K.: Az okost!

Igen, és aki nálam idősebb volt.

K.: Magyar volt az analitikusnő?

Nem, német volt. Ő Oroszországban született nagyon előkelő zsidó családban, s tulajdonképpen otthon franciául vagy németül beszéltek, és az ő családjában volt néhány ismert intellektuális név is, és életének sok évét Németországban élte és onnan kerültek az akkori Palesztínába, és ő már akkor pszichoanalitikusnő volt, és ott folytatta. Akkor nagyon vékonypénzű ember voltam. És ha azt mondom, hogy „vékonypénzű”, már ezzel sokat is mondtam, mert hozzátettem a valósághoz. Amit fizettem, ehhez volt szabva. Nem a Rotschildok alapján fizettem, hanem a vékonypénzűek alapján. Ő nem vett észre semmit a pszichoanalízishez való viszonyomban, pedig ha lett volna valami „gyanús”, felfigyelt volna rá.

Az izraeli időmnek majdnem az összes idejét Haifában éltem. Onnan utaztam mindig Tel-Avivba, de Haifában éltem, utaztam oda-vissza. És így akkor már benne voltam a pszichoterápiai praxisomnak a mondhatnám kellő közepében, nagy-nagy praxisom volt, hetenként 50 órát dolgoztam. Mit szóltok ehhez? Ötven pszichoterápiai órát egy héten. És ne higgyétek, hogy ezekből a Rotschild bankját megvettem, hanem a kiadások olyan nagyok voltak. Szóval ötven órát, igen, így dolgoztam. És akkoriban minden hónapban egyszer utaztam fel Jeruzsálembe. Mert akkor csak Jeruzsálemben volt egyetem. Egyszer egy hónapban felutaztam, ez volt az én jeru-

zsálemi napom egyszer egy hónapban, amikor könyveket cseréltem, és a helyszínen folyóiratokat olvastam, és éjjel olvastam.

Délelőtt jöttek hozzám a környező kibucokból, és délután a haifaiak. Úgyhogy dolgoztam 8-tól 1-ig, hogy a gyerekekkel együtt ebédelhessek; és 2-től 7-ig. Ezt így csináltam pénteken is. Akkor még nem volt öt munkanapos hét nálunk.

K.: Felnőttekkel és gyerekekkel is?

A legkezdetén gyerekekkel, de azután felnőttekkel. Ez volt egyébként az oka annak, amiért végül is nem lettem pszichoanalitikus. Ha csak gyerekeket akartam volna kezelni, akkor beadhattam volna a kandidátusi kérelmemet, és ilyen módon akceptálva is lehettem volna. De nem voltam hajlandó erre a restrikcióna. Ezt nem ott találták ki, ez is Amerikából jött. S akkor volt egy fiatalember nálam kezelésben. De nem lehet benne semmi kétségem, hogy ahhoz, hogy fölfigyeljek olyan módon, hogy konklúziót kezdjek levonni, már ezt megelőzően kellett jó néhány dolognak történnie. Ennek a fiatalembernek az volt a panasza, hogy amikor készülődött ágyba menni, mikor készülődött aludni, homoszexuális fantáziái voltak. Pszichoanalitikus terminológiával azt mondhatnám, az én beleegyezésével. Ezek fantáziák voltak, amiknek ő átadta magát. Álmából mindig felébredt. Volt valami kis utalás, de nem olyan fantáziák voltak, mint az alvás előkészítése idején. Figyeljünk csak! Mondjuk van ösztönnyomás, és van ellenállás. Az ellenállás! Az ellenállás mindennek az alapja, amikor praktikus pszichológiával foglalkozom. De nem az ösztönöket kell bebizonyítanom, hanem az ellenállásnak a módját. Az ellenállás ez az alaptézis. Annak skálája van. Az a kérdés, hogy hol fogom megkezdeni a skálát, és annak megfelelően mutatom, így: lefelé menő vagy fölfelé menő. Éber állapotban az ellenállás a legintenzívebb és a leghatékonyabb. Annyira, hogy talán arról magam nem is tudok. Nem tudok sem tanulságot adni, sem elismerni, hogy nekem ilyen ösztönrezdületeim vannak. És azután ez csökkenhet, mondjuk fantáziában. És a legenyhébb, a leggyengébb az ellenállás éjjel, az álmunkban, és éppen ezért az álmoknak ez a praktikus funkciója az álmokon keresztül megnyilvánulhat, ha nem is teljesen, de jobban mint az, ami nappal nem nyilvánulhat meg. De itt ez fordítva volt! Hogy van ez: hogy szabad valakinek élveznie, átadnia magát bizonyos fantáziáknak? S azok a fantáziák nem tudnak éjjel olyan mértékben megjelenni, mint ahogy megjelentek az alvás előkészítő fázisában? Pont fordítva kellene lennie. Itt kezdődött.

K.: Hányban vagyunk?

Még az egyetem előtt vagyunk. Ez talán 65-ben lehetett. Megkértem egyik barátomat, egy orvos barátomat, aki nagyon érdeklődött a pszichológia iránt, és aki mellékesen fiatal éveiben jungi analízisben volt, hogy hajlandó volna-e egy merész kísérletre? Hogy eljöjjön és magnóra vegyük álmait és fantáziálásait. Egy ideig magára vállalta, azután nem volt hajlandó folytatni. Ez a kísérlet mint kísérlet nem sikerült, de ez nem is olyan fontos, ez csak azt mutatja, hogy akkor már erre a dologra mennyire fölfigyeltem. Nyilván az igazi kiindulópontok sokkal előbb vannak. És ezzel kapcsolatban visszaemlékezem arra, amit Thomas Mann írt a József és testvéreiben...

K.: Mélységes mély?

Mélységes mély, amelyik ott játszik velünk — amikor elérkezünk egy mélypontra, akkor mindig kiderül. Állapodjunk meg egy úgynevezett mélypontban, amelyből kiindulva elérkezhetünk a felszínre. Akkor olvastam Guntripnek a visszaemlékezéseit. Ahogy megértettem, nem annyira ő akart analízisben lenni, mint inkább az analíziseken keresztül ő akarta az analitikusait analizálni. Így elment Fairbairnhez Skóciába analízisbe, mert a publikáció alapján akkor már a pszichoanalízis kritikájával akart találkozni.

Guntrip legnagyobb meglepetésére Fairbairn, aki azokat a dolgokat írta, amikkel a neve a mai napig össze van kapcsolva, állandóan be akarta neki bizonyítani, amit az írásaiban már régen semmibe vett: Guntripnak az Oedipus-komplexumát. Azután elment Vinicotthoz analízisbe, és az első dolog, amit ő mondott neki: „Hagyja abba, magának nincsen semmi Oedipus-komplexuma.” És ehelyett ő kapott Vinicott-tól egy fairbairni analízist, amit Fairbairntól nem kapott meg.

Ez csak analógia volt; egyik oldalon így voltam (mindjárt megmondom, hogy mit csináltam ennek következtében), másik oldalon semmi nem változott. Olyannyira, hogy amikor 67-ben az egyetemre kerültem, akkor még klasszikus pszichoanalitikusként kerültem oda, és ez volt az elvárás is tőlem. Nagyon nehéz periódus volt önmagammal. Nehéz volt azért, mert egyszeriben az út elmosódott, és ami eddig biztos volt, az most törekennyé vált, és nincs alternatívája. Ez nem véletlen. Annyiszor olvastam ezt. Nem elég megcáfolni egy tézist. Kell ellentézist ajánlani. Mert egyébként ez tízszer meg lesz cáfolva, és minden úgy fog maradni, ahogyan volt. De akkor ebben az állapotban voltam, és nem is volt kivel beszélni. Úgyhogy egyedül voltam magammal, de mindenesetre elkezdtem a pszichoanalitikus irodalmat böngészni e tekintetben. Az első dolog, amit megta-

nultam, amit tudhattam volna különben is: hogy van egy beláthatatlan irodalom az álomról. S majdnem semmi nincs a fantáziáról. Freudnak nem voltak fantáziái. Vagy pedig az álmait hajlandó volt leírni, de a fantáziáit nem. Nem tudok erre válaszolni. De tudom az eredményt. Ő leírta az álmait s néhány páciense álmait, s ennek következtében van egy hatalmas irodalom, ami álmokkal foglalkozik. Fantázia-irodalom nincs. Úgyszólván nincs. David Rapaport — Rapaport David, újból Budapest — azokban az években egyike volt azoknak, akik iránt rendkívül nagy tisztelettel voltam s akiktől tanultam, s az ő könyve, ami egy esszégyűjtemény, s az ő önálló tanulmánya, *The Organization of Pathology of Thought*, azt mondhatnám, hogy Hermann nyomában újból egy kísérlet nem pszichoanalitikus gondolkodáslektant ajánlani. De Rapaport sokkal iskolásabb és ortodoxabb volt, mint Hermann.

Mindenesetre az ő fordításában találkoztam Varindonck tanulmányával. Ez egy rendkívül érdekes tanulmány az ő saját fantáziáiról, amiket igyekezett kvázi pszichoanalitikusan kezelni. Nagyon sovány volt az eredmény, de amit találtam, az nekem nagyon fontos volt. Ő fölfigyelt arra, amire én fölfigyeltem. Ez először is megnyugtató volt. Nem tudom, hogy tudjátok-e követni egy ilyenfajta embernek a lelkiállapotát. Gondoljatok arra, hogy akkor fiatal ember voltam. És hogyha nem is tartoztam soha azok közé, akik térdre estek autoritások előtt, mindig biztos voltam benne, hogy vannak okos és tudással rendelkező emberek, és ha nekem valami problematikusnak tűnik és nekik nem, akkor bizonyos óvatossággal, nagyon lassan, vontatottan haladtam előre. Hogy nem vette ezt eddig senki észre? Ilyen kérdések foglalkoztattak. Lehet, hogy senki nem hallott fantáziákról? Lehet, hogy senki, mert ez a fiatal páciens úgyszólván tálcán hozta nekem, de tőlem is függött, hogy észrevettem a differenciát az álomra és a fantáziára való reakció között. És ezt senki nem vette észre? Mindenesetre senki erről nem referált, és senki másokat nem indított erre. Krisnél találtam Rapaport könyvében egy gondolatot; ő megjegyezte azt, érdekes dolog, hogy a pácienseink zavar nélkül fantáziálnak és engedik a fantáziájukat oda menni, amerre a fantázia viszi őket. Csak akkor vannak zavarban, ha el kell mondani ezeket a fantáziákat. Ez lehet az egyik oka, hogy kevesebb fantáziát mesélnek, mint álmot. Kevesebb felelősséget éreznek az álommal szemben. Úgy látszik, hogy a fantáziálás alatt az én — ma már nem vagyok benne biztos, hogy valóban az én — visszavonja egy ideig a kritikus funkcióját. Vagy a felettes én. Mindenesetre ez kvázi magyarázat, mert nem magyarázat, csak megállapított tény. Egy terminológiában fejezi ki, hogy megtörténhetik, hogy valaki átadja magát egy olyan fantáziának, amit azután idegennek tart maga előtt, nem

mer azonosságot vállalni vele. Mert nyilván az a kritikus funkció ott vissza lett vonva. De mi történik az álommal?

A következő pont az volt, amikor a kezembe került az a pszichoanalitikus tanulmány, amely összehasonlította skizofrén betegeknek az álmait egy kontrollcsoport álmaival. Föltételezték, hogy az a fokozatos sülyedés az ellenállás hatékonyságában, ami a teljes éberségből a fantáziáláson keresztül az álmokig megy, a skizofrének álmaiban még egy lépcsővel gyengül. Úgyhogy itt volna az a rendkívüli s egyszeri lehetőség előttünk, hogy az, ami az ósvalamiben általában és örökké leplezve és eltorzítva tud kifejezésre jutni, majdnem eredeti eltorzítatlan valóságában jelenhet meg. Ez volt az a gondolat, amiért ezt a fajta kísérletet csinálták, s az eredmény nem az volt, amit vártak. A skizofréneknek az álmai semmiben sem különböztek e tekintetben a nem-skizofrénekétől; akik nem tudták, hogy kiknek az álmairól van szó, nem találtak gyakrabban és nyíltabban ösztönmegnyilvánulásokat, tehát oedipális ösztönmegnyilvánulásokat, mint a kontrollcsoportnál. És erre ők feltették a kérdést: lehet-e az, hogy a skizofréniában az álomnak más a funkciója, mint a normálisoknál? Nem akarok erre a válaszra kitérni, csak megjegyzem, hogy itt egy problémát láttak, ugyanúgy, mint Kris. A probléma az, hogy az ellenállás, ami mindennek az alapja, amikor a fantáziát az álommal, vagy normálisok álmait az elmebetegek álmaival összehasonlítjuk, nem úgy viselkedik, ahogy kellett volna az alapelv szerint. Így kezdődött. Nagyon lassan, még egyszer mondom, nagyon lassan.

A mai napig sokan mondják nekem, habár én ezt mindig kis savanyú vagy keserű komplimentnek nevezem, hogy én vagyok az első ember, akitől megtanulták a pszichoanalízist. Én meg azt mondom, mindig azt akartam, hogy te megtanuljad azt, ami én vagyok. Mert mindig ismertetéssel kezdem a pszichoanalízist, hogy azután vitatkozhasak vele. És elmondhassam a véleményem. De mindig ismertetéssel kezdtem, ezekben az években ez volt a funkcióm, és nagyon lassan, és nagyon fokozatosan kezdtem. Érthető módon az álom volt mindig az alaptétel, mert ezen keresztül akartam elérkezni a lényeghez, s a lényeg mindig a freudi tudattalan volt, a freudi tudattalannak a konstrukciója. Megnyilvánulási formái, a bizonyítási lehetőségei vagy a bizonyítási lehetetlenségei. És hogy ezzel befejezzem, ez a mostani könyvem mindezeknek a rezüméje, a gerince, a zsinór, a piros fonal, Ariadne fonala, a freudi konstrukció: a tudattalan és annak a megnyilvánulási formái az álomban, a pszichopatológia és az abból kibontakozó pszichoterápia elméletében.

Adtam alternatív álmelméletet, adtam pszichoterápia-elméletet, amely Ferenczihez kapcsolódik, de nem pontosan folytatja. De mindenesetre a késői Ferenczihez kapcsolódik, a trauma vs. fantázia tekintetében. És még egy harmadik rész, az irodalmi kreativitás.

* * *

K.: Izraeli gyakorló pszichológusi pályád során kapcsolatban voltál a kibucmozgalommal?

Nem tudnám egy szóval összefoglalni a kibucoknak a helyét és a jelentőségét a cionizmus szellemtörténetében és Izrael politikai történetében. Ez nagyon nagy téma. A mai napig azt mondom, hogy ami az én biográfiámból hiányzik az az, hogy nem éltem néhány évet kibucban. Számos ember élt a kibucban, néhányan ottmaradtak, és mások másfelé mentek. De ez megmaradt egy fejezetnek az élettörténetükben. A kibuci évek különleges periódus volt, mert mindenki úgy éli meg, mint azokat az éveket, amikor nem magammal voltam elfoglalva, nem a karrieremet egyengettem, még csak nem is a családom fenntartása volt a feladatomban, hanem egy eszmének szenteltem magam, és csak egy eszmének. És ez a szenvedélyes vonal, ez a szükséglet, egy ideológiai vagy akár egy próféta vonal egyik része a jellememnek, és ezt nem realizáltam. A kibucokkal nagyon intenzív kapcsolatomban voltam hosszú ideig, ma is nagy elismeréssel és szeretettel beszélek róluk, de magam nem éltem kibucban és ezt sajnálkozva állapítom meg. Amit mondani fogok, úgy tűnhet, mint egy táltosmese, hősrege, hogy akkoriban miféle csodák történtek.

A kibuc alapító nemzedéke, legalábbis annak egy része — nem tudom megmondani, nagy része vagy kevesebb része — jó polgári házból származott. Volt egy idő, amikor a kibucmozgalomnak a jelentősége az izraeli életben megváltozott, és voltak emberek, akik a magánéletükben vagy a megélhetésükben elfáradtak. Zsákutcába kerültek. Mindig volt Izraelben mindenkinek, aki ilyen helyzetbe került egy lehetősége. A zsákutca sose volt tökéletes. Hagyjál itt mindent, fogd meg a családot, menjetek egy kibucba. Emberek között fogtok élni, lesz mit enni, a gyerekek kapnak nevelést. És senkinek nem kellett azt gondolni, hogy zsákutca, és most minden ráborul. Úgyhogy azokban az években egyszer azt mondtam keserűen, hogy vannak emberek, akik kibucba akarnak menni, mert ott könnyebb az élet. De amikor a kibucok megalakultak, akkor oda azért mentek az emberek, mert ott nehezebb volt az élet. Magyarországon, mint fiatal fiú megéltem ezt. Azoknak, akik kibucokba készültek, úgyszólván egy ilyenfajta cserkész- — persze miféle cserkész? — esküt kellett tenniük. Az első követelmény, amit be kellett mutatni, hogy ők képesek

rá, hogy 12 évig gimnáziumban tanuljanak, de ne érettségizzenek. Ha leérettségiztél, már nem lehettél annak a mozgalomnak a tagja, ami a kibuchoz vezetett. Mert az érettségi volt akkor a polgári teljesítményeknek ha nem is a csúcsa, de nyilván a nyitója. Tanultál, mert tanulni ugye fontos, de érettségit nem tettél. És úttörő lettél. Az úttörő kőművesmunkát végez, aszfaltoz, amire szükség van, ő egy szerszám, amire ennek az épülő országnak szüksége van. És így jöttek ezek az emberek jó polgári házból. Csak nehézségeket választottak. És mondom: ez nem táltosmese.

K.: Az ötvenes években?

A negyvenes években és a harmincas években is. És az egyik legfontosabb feladat az volt — ez most összekapcsolódhatna az antiszemitizmus kérdésével —, hogy a zsidóságnak szociológiailag kialakult helyzete volt Európában, ami nem választás alapján alakult ki, hanem nem lehetett másképp. Tehát a zsidóknak a társadalmi helyzete adott volt, és ez nem tolsztojánus gondolat volt, noha vannak benne tolsztojánus utánrezgések: visszatérni a földhöz, az alaphoz, a gyökerekhez. Ez lesz a lelki és a társadalmi gyógyulásnak is a kezdete. A mezőgazdasági munkának a meghódítása. Ez nevetségesnek tűnik, cserkészek beszélnek így.

Parasztokká akartak válni. Meg akarták hódítani a földmunkát, mert ezen keresztül a lelküket is gyógyítják, nemcsak azért, mert szükség van a földmunkára. Izraelben nagyon intenzíven tanulmányozták a keresztes hadjáratoknak a társadalmi következményeit és a kereszteseknek a kudarcát. A mohamedánok kezükben tartották az egész térséget, és a keresztény Európa felébredt a Szentföld, és főleg a szent helyek meg a Szentsír visszahódítására. Aki Izraelben van, annak el kell mennie Cezáriába, mert ott van a mai napig egy tökéletesen megőrzött keresztes vár, és egy másik: Akko. De a keresztesek, mint a szélbe dobott por, eltűntek, mert nem dolgoztak földmunkán, csak urak voltak. Szóval ez volt az egyik tanulság; a kereszteseknek a sorsa nagyon intenzíven foglalkoztatta az ideológusokat. Nincs más lehetőség a visszatérésre, csak ha valóban a föld az alapja. Szerintem mindenféle ideának az összefonódása volt a földmunka, ami által a lélek is meggyógyul, és a lélek deformálva volt. A cionisták sokat foglalkoztak azzal, hogy a diaszpóra milyen deformációkat okozott, és ennek a meggyógyítása kezdődik itt.

K.: Elnézéset kérem, de ezt analitikusan is jól lehetne magyarázni.

Ez a lehetőség mindig fennáll. Igaz, zászlójukra Freud neve volt írva. Talán utalhatok arra is, amikor azt mondtam, hogy a zsidó ideológia és a

praxis. Mert a praxis, az nagyon kemény volt. Ezt talán egy analógiával mondanám. Nagyon mélyhitűnek kell valakinek lennie ahhoz, hogy soha ne érezze azt, hogy az ő hite fenyegetve volna ezáltal vagy azáltal. És ezért ezt is el tudja nézni, azt is el tudja nézni, és az ő hite ugyanolyan szilárd. A legtöbb embernek, ha van hite vagy ideológiája, szüksége van védőfalakra, mert ő nem kockáztat semmit, nem akar mindennap lenézően szembenézni valakivel. És a kibucnak az alapítói azok közé tartoztak, akik rendkívül kemények és türelmetlenek voltak. Eltérést a vonaltól nem tűrtek, és ez a vonal végigmegy a kibuci történelmen, az utóbbi évekig, amikor minden megenyhült, meglazult. De ez már együtt jár az útvesztéssel, és az önbizalom szétporladásával is. Azok jó sztalinista idők voltak, ott nem volt semmi eltérés. A nyomor olyan nagy volt, és a kollektív eszme olyan erős volt, hogy mindent a kollektíva határozott el. Azt is, hogy kik hozhatnak a világra gyereket. Egy új gyerek új száj. Ma a kibucok a jobboldaliak és a vallásosak összefogásával a gazdagoknak az őstípusává váltak. A kibucoknak van uszodájuk és így tovább, ők váltak ma a közmondásos gazdagokká, akik luxusban élnek. De kezdetben olyan nyomorban éltek! A kibuc tagok egyik legfontosabb elve a nemzeti elveken kívül, hogy noha a derekuk beletörik, és 40 fokos meleg tűz a fejükre reggel öttől egészen napnyugtáig, megtanulják a földmunkát. Kezdetben persze ez arab földmunka volt, de ez az idők folyamán megváltozott, mert az izraeli mezőgazdaság nem évezredes paraszti hagyományra, hanem a Weizmann Intézet tudományára alapító mezőgazdaság lett. Kezdetben persze nevetségesek voltak az arab parasztokkal szemben. Az egyik vezető idea volt a zsidó egyénnek az átformálása. Földmunkássá válik, szabad ember lesz, lelkében is egyszerűbb. Olyanoknak lenni, mint az összes népek. A mai napig idézik Bialiknak — aki akkoriban a nemzet költője volt — egyik mondását: „Eljönnek az idők, és nekünk is lesznek tolvajaink”. Ki érkezhettek Palesztínába? Aki átment a szelekciókon a mozgalomban, és a káderesek ajánlották, hogy megfelel, és az angoloktól kellett beutazási engedélyt kapni. Ezek szelektált emberek voltak. Ez mind felbomlott, amikor kezdődött a tömeges bevándorlás. Úgyhogy ma saját tolvajaink, betörőink, erőszaktevőink is vannak. De akkor az volt a nagy szó, hogy mi magunk is nép akarunk lenni. A normalizálódásnak egyik útja volt a testi munka útján újból egyszerű embernek lenni, olyannak, mint az egész világ, és nem mint a neurotikus zsidók.

A másik egy szocialista elmélet, nem tolsztojánus: a nők felszabadítása. Ez a kibuc építőköve volt. Ha nem hangsúlyozzák eléggé, akkor nem értik meg, hogy mi történt a kibucban. Mert ez volt a bázisa a kollektív nevelésnek. A nőt megszabadítani a hagyományos bilincsektől. Nem a

konyha, nem a gyermeknevelés. A gyermekszülést nem vehették el tőle, de ettől eltekintve, a nőt felszabadítani. A nő ugyanazt csinálta, mint amit kezdetben, a nők kimentek a földekre, és valóban dolgoztak. A nő egyénilig felszabadítja magát mint zsidó azáltal, hogy megváltoztatja szociológiai helyzetét és annak a pszichológiai reflexióit. A nők felszabadítása azt jelentette, hogy meg kell szüntetni a családi sejtet, a házaspárok ugyan együtt éltek, kezdetben sátrakban éltek, és azután, amikor már kezdtek lakások lenni, akkor már a házaspárok lakásban éltek együtt, de a gyerek nem jött velük. Kollektív nevelés. Ez volt az egyik oka annak, hogy az ötvenes években a kibuc az amerikai antropológiának az egyik legkedveltebb ezoterikus kutatási területe volt: a kollektív nevelés, összehasonlítva a családi neveléssel, és persze mindezek az antropológusok ha nem is voltak pszichoanalitikusok, tudtak a pszichoanalízisről. Amerika akkor már teljesen pszichoanalizálva volt. Ennek a rendkívül nagy érdeklődésnek és szeretetnek a végső akkordja Bettelheim, aki Izraelbe jött egy rövid tanulmányútra, azt mondhatnám, két hónapra, hogy megírja a kollektív nevelés halálos verdiktjét. Még szólok róla.

A kibucokban megszüntették, hogy minden nőnek odahaza kell főzni egy vagy két embernek. Van egy közös ebédlő, és ott mindenkinek főznek. Azt lehetne mondani, mint a Szovjetunióban, itt is történt egy társadalmi kísérlet, és bebizonyosodott, hogy a nők vissza kívántak menni a családi sejtbe, hogy a saját gyermekük a mellettük lévő szobában legyen. Ma a legtöbb kibucban már így van. Micsoda harcok voltak! Mint valamikor az ikonrombolásnál, hogy egy betű ide vagy oda, olyan harcok voltak. Ma már az ideológiai harc befejeződött, és maradt a gazdasági. Ahhoz, hogy a jó családi sejtnek olyan háza legyen, hogy a szülők is ott éljenek és a gyerekek is, kellett megfelelő építmény, és ez már pénzügyi kérdés. Az ideológiai kérdés eldőlt. Azoknak a nőknek a szavazata alapján, akik a kollektív nevelésben nőttek föl. Akik ahelyett, hogy ezt akarták volna folytatni, vissza akartak térni a lebecsült, ősi életmódhoz.

Hozzájön valami, ami énbennem mindig a legrezonánsabb hangot ütötte meg. Volt még egy alapelv: senki sem felelős önmagáért, mindenki felelős mindenkiért. Ahogy ők ezt kifejezték: kölcsönös segítség. Ez azt jelentette, hogy ha a te gyereked felnőtt, és azt akartad, hogy tanuljon valamit, amit nem lehet a helyszínen tanulni, csak a kollektíva döntheti el. Ahol pedig szavaznak, mindig figyelembe kell venni a lehetőséget, hogy leszavaznak. Ez nem diktatúra. Lehet, hogy ez már megadta az érzelmi alapot az élet oktatására. Kialakultak ilyen dolgok. Te akkor az én gyerekem ellen szavaztál, ezt nem fogom elfelejteni, mi még fogunk találkozni.

ni, ha nem ma, akkor holnap. És ez kis közösség, 100 felnőtt ember, 100 szavazati joggal rendelkező ember, és a történelem megy veled, ebből nem tudsz kilépni. Ahol megszületél, azokkal a gyerekekkel voltál 18. életévedig a WC-ben és a hálószobában, és az ebédlőszobában és a tanteremben is. Ez védett téged, és ez szorított téged. Ennek dacára ez hatalmas siker volt. Azt hiszem, ma 1 százaléka a lakosságnak a kibucok, de ma már nem mezőgazdasággal foglalkoznak, hanem áttértek nagyrészt iparra. Az ő termelésük, azt hiszem, 40 százaléka az országénak.

Visszatérve a kollektív nevelésre, még meg kell jegyezni, hogy miután azt mondták, hogy a nevelés nem az anya kezében van, nem lehet támaszkodni arra, hogy vannak természetes érzelmek és azok százezer éve irányítják az embert és fogják továbbra is irányítani. A szakértőit fel kell készíteni, és a pszichoanalízis volt a zászlóra írva az első perctől kezdve. Tehát a pszichoanalízis és a kibuci kollektív nevelés mind egybe vannak fonódva, mint ahogyan a kibuci társadalomideológia és a szocializmus egybe voltak fonódva.

K.: Miben nyilvánult meg a freudi orientáció?

Azután, hogy megérkeztem, a kibucoknak már volt és van a mai napig is saját tanítóképzőjük. Saját maguknak képeztek, tanítottak. Én is ott tanítottam pszichológiát mindjárt egy évvel azután, hogy megérkeztem, a tanítóképzőjükben. Akkor én pszichoanalitikus voltam, és a pszichológusok, akikkel tanácskoztak, azok mind pszichoanalitikusok voltak. Ideológiájuk szerint a kibucnevelés fogja megszüntetni az Oedipus-komplexust, és annak a negatív jelentőségét. És ennek következtében nem lesznek többé neurotikusok. A gyerekek még azt sem látják, hogy apa és anya esetleg megsimogatják egymást, mert ők csak délután mentek látogatóba a szülői házba. Ez volt a remény, ez volt az eszmény, amiért ők ezt megcsinálták.

Bettelheim erre a kérdésre válaszol negatívan. Ettől nagyon meg voltak sértődve a kibucok. Mindenesetre, Bettelheim azt állította, hogy nagy kárt okoztak. Az individuális kapcsolatok hiánya miatt az érzelmi kapcsolatok felületesek.

K.: S neked mi erről a véleményed?

Az a véleményem, mint amit az egyszerű ész minden kísérlet előtt mond, hogy egy elv, egy eszme az az én nagyapám falujában így fog megjelenni és a másik faluban úgy fog megjelenni. Végül is emberek csinálták

az eszméket. Bettelheimnek a sommás véleményét abszolúte tévesnek tartom.

K.: Amikor ott pszichológus voltál, az említett kurzusokon kívül végeztél pszichoterápiát?

Tanácsadó voltam.

K.: Mik voltak a jellegzetes pszichológiai problémák?

Kiábrándító választ fogok adni. Azzal kezdeném, hogy nagyon szerettem hozzájuk járni. Magad előtt kell látnod az ötvenes éveknek az Izraeljét, amit ti nem tudtok elképzelni, hogy volt az negyven évvel ezelőtt. Ez elképzelhetetlen! A kibuc a tenger szintje alatt volt, és a nap süttött, nem kellett tojássütéshez semmi erőfeszítést tenni. Mire megérkeztem oda, a fejem már fájt. Én is úttörő voltam, és a testi gyengeségeken erőt kellett venni; mindenkor mondtam, mi lett volna, ha itt kellett volna építőmunkásnak lennem, kibírtam volna-e, mert ezt követeltem volna magamtól, de kibírtam volna-e? Mert mindig az volt az érzésem, hogy nem. A lelkesedés nagy — ezt már mondták előttem is —, de a test gyenge. A lélek, a szellem hajlandó, de a test gyenge. Utaztam olyan autóbuszokban, amit ma szardíniásdoboznak neveznek. Megálltunk minden három kilométernél. S végül is megérkeztem egy bizonyos helyre, ott kellett váltanom. Megérkeztem még egy helyre, teljesen elalélva. Megérkeztem végül abba a tanyába. Mit mondanátok ma egy helyre, ahol száz család él?

K.: Falu.

De miféle falu? Faluk között is vannak különbségek. Egy százcsaládos falu. Még egy főutca sincs, csak központ van. Ott van az ebédlő, ahol mindenki evett, és a mosoda. Igen, ezt is kellett volna mondanom: minden, ami egy családban történik, az kollektív. Beadja az ember a mosnivalóját, és megkapja kimosva és kivasalva. És megkapja időről időre a kitalált ruhát is. Az inget meg nadrágot. Ma már pontokat kap, és ott veszi meg, ahol akarja. És ma már mindenkinek van zsebpénze, és ha akarja, ezt fagyfaltra költi, ha pedig akarja, akkor elutazik mondjuk Jeruzsálembé. Még a külföldi utazás is benne van periódusonként a költségvetésben. De akkor ez nem így volt.

Amikor megérkeztem, akkor már várt rám egy kedves mama, aki a nevelési bizottság elnöke volt. Mindazoknak, akik a kibucban nálunk pszichoterápiában voltak, át kellett előbb menni az egészségügyi bizottság adminisztrációján és engedélyén. És ők diszkrétan kezelték azoknak a nevét,

akik pszichoterápiában voltak. Noha én tudtam — mert kinek lehetett hétfőn nyolc órakor elutaznia, ahelyett hogy munkába menne? Szóval volt egy listájuk azoknak a gyerekeknek, akiket aznap látnom kell, a következő módon. Kaptam egy referátumot a Nevelésügyi Bizottság elnöknőjétől a gyerekről és a problémájáról, utána jött az a nevelőnő, aki mondjuk a hatévesekkel vagy a tizenöt évesekkel dolgozott. Meg a tanító is. Általában a tanító férfi volt, a nevelő nő, és evvel igyekeztek bizonyos utalást adni a családban megszokott munkamegosztásra. Követeltem, mert ez az elvben nem volt benne, hogy a szülőket is lássam. Ezt hangsúlyoznom kell. Ha a gyermeket tanácsadásra bevitték a városba, akkor a nevelőnő utazott vele, nem a szülő. Ez annyira nyilvánvaló volt, hogy az ellenkezőjéről kellett beszélni, hogy a szülőket is akarom látni. Ez tehát így ment futószalagon. El tudtok képzelni egy ilyen napot, hozzáképezve, hogy milyen robusztus voltam? Tehát egy ilyen utazás után megérkeztem, kaptam az információt, láttam a gyereket, beszéltem vele, csináltam a szülővel tesztet. Azután jött egy másik gyerek ugyanilyen módon. A nap végén minden gyerekről kellett egy rezümét adnom, és tanácsot adni. És egy hónap múlva újra ott voltam, úgyhogy olyan voltam, mint a meteorológusok, estére már mindig lehetett tudni, hogy az, amit ők aznapra jósoltak, ér-e valamit vagy nem. Nekem is vissza kellett mennem, nem elégedhettem meg egy egyszerű fellépéssel.

A nap végén össze kellett foglalnom, hogy mit láttam, mit gondolok és mit ajánlok. Nem a szülőknél — a Nevelési Bizottság elnöknőjének és a nevelőnőknek. Amikor elkövetkezett az este, akkor ti azt gondoltátok, hogy most a munkás nyugovóra tér. Ez még hozzátartozik a kibucoknak a mentalitásához, hogy amit ki lehet csavarni, azt kicsavarni. Este az ebédelőben mindenki összeült, mert ez egy alkalom volt, jött valaki. Előadást tartottam pszichológiai, nevelési kérdéstről, és még voltak hozzászólások, már jó sötét volt, a nap befejeződött és akkor már arra a mit tudom én milyen kemény valamire, amin feküdtem, már ledőltem, és másnap utaztam vissza. Láttam olyan dolgokat, amiket privát praxisban nem lehet látni, mert privát praxisban milyen dolgok kerülnek el egy gyakorlóhoz? Amikor a szülők úgy határoznak. Számbelileg a legtöbb eset amit láttam, enuresis volt. A kollektív nevelésnek a következménye. Csak azután jutott eszembe, hogy magától értetődő dolog. Nincs semmi értelme eltitkolni, hiszen ezt mindenki látja.

Az atmoszféra toleránsabb. Ezt még egyszer hangsúlyoznom kell. A nevelők praktikus magyarázatokat kaptak arról, hogy mik az enuresisnek az okai. Meg tudtam volna érteni, ha más dolgokat látok legdominánsabb-

nak, de ez volt a legdominánsabb. Az összes eseteknek a negyede enuresis volt. A szoba összes gyerekei tudták, és a ház összes gyerekei tudták, mert másnap reggel mindig kiterítették a lepedőket. Voltak gyakorlati problémák, amikre Freud nem adott választ. Mi történjen azokkal a lepedőkkel és matracokkal? A másik gyakori kérdés a félelmi állapotok köre volt. Mindenki ismerte. Hozzá kell tennem a következő leírást. A gyerekeket a szülők délután egy órára, két órára látták. Ennek következtében, ha már liberálisak voltak, a szülők házában voltak bizonyos játékok is, hogy a gyerekek ott jól érezzék magukat. Voltak egyszerű anyák, akik jobban bíztak a saját maguk készítette süteményben, hogy azért jön oda a gyerek. Egy-két óra után vissza kellett menni a Gyerekházba. A szülők kísérik a gyerekeiket a Gyerekházba és ők fektetik le őket, és búcsúznak tőlük. Itt elkezdődtek a problémák. Voltak gyerekek, akik nem voltak hajlandók elbúcsúzni a szülőktől. És ennek következtében bele kellett egyezni abba — ez az elvnek ellentmond —, hogy a szülők ott legyenek, amíg a gyerek elalszik. De a gyerek nem akart elaludni. Ez ugyan elvben meg volt oldva azáltal, hogy minden Gyerekházban aludt valaki, nevelő személy. De a gyerek az ő saját anyját vagy saját apját akarta. Úgyhogy ezek a visszatérő gyakorlati kérdések között voltak, amikben nekem állást kellett foglalnom. És amit mondtam, annak volt gyakorlati következménye: a szülő maradhatott, a szülő nem maradhatott. Csak egy dolog nem fordulhatott elő, hogy azt mondjam, hogy a gyereket vegyék ki onnan és vigyék haza. Nem. Ez nem.

K.: Tehár a szülő maradhatott?

A szülő maradhatott, de csak a későbbiekben. Voltak olyan esetek is, hogy a szülő ott is aludt.

K.: Nyilván csak átmeneti időre?

Mindig úgy volt tervezve. Mindabban, amit mondtam, talán nincs megindokolva, hogy miért szerettem őket. Azért, mert — még egyszer akarom mondani — ez egy nagy idea volt, nagyon sajnálom, hogy az én biográfiámban ez nincsen benne, és remélem, hogy a kibuci mozgalom és a kibucok nem fognak eltűnni és történelmi fogalomná válni, amit ma nem egy önbizalmát veszített kibuctag gondol.

K.: Lehetett-e kiválni a kibucból?

Mindig lehetett. Emlékszem rá, hogy az egyik nagyon prosperáló, nagyon sikerült kibucban Tel-Aviv mellett, amelynek van egy nagy vendég-

látóipara is, beszélgettem az egyik fontos nevelésügyi emberrel, aki tanfelügyelő, és mesélte, hogy volt náluk látogatóban egy szovjet-orosz küldöttség. Egy kicsit csodálkozva néztek egy ilyen helyre, ami úgy nézett ki, mint egy termelőszövetkezeti kollektíva. Hogy van az, hogy az emberek itt vannak? Ők ezt így fogalmazták meg egyenesen. És azt válaszolták nekik, kicsit élesen, hogy itt az emberek azért maradnak meg, mert mindig elmehetnek.

K.: Szóval e tekintetben teljes szabadság volt. Csak ha bent maradtál, akkor kellett nagyon szigorúan élni.

A közösség úgy is határozhatott, hogy a viselkedésed nem megfelelő.

K.: Kitilthattak?

Elvben ez a lehetőség megvolt.

K.: Vissza is mehettél, ha elmentél? Azt mondtad, most nem bírod.

De ez mindig határozat volt. Határozni kellett, hogy visszamehess.

K.: Mi a helyzet a kibuc-gyerekek házasságaival?

A kibuc-gyerekek házassága nagyon fontos kérdésnek lett az experimentális, majdnem azt mondom, exkluzív experimentális része. Amit én persze naív boldogsággal folyton használok és idézek. Az amerikai antropológusoknak a pszichoanalízis hatására majdnem azt mondhatnám, obszesszíven visszatérő kérdése volt, mert az angol antropológiát ez nem foglalkoztatta: Oeipus — yes or not. És egyszeriben kiderült, amire senki nem volt felkészülve, hogy a kibucban született, kibucban maradt és megházasodott második nemzedék választóvízzé vált, bebizonyított valamit, amire senki nem volt felkészülve. Azok között a gyerekek között, akik egy Gyermekeházban nőttek fel, és meztelenül együtt mentek a zuhanyozóba 18 éves korig, semmi kapcsolat nem volt. Emlékszem apámra, aki nagy cionista volt, ő már gyerekkorában ki akart szökni, a csendőrség már a kikötőben fogta el a szüleinek a panasza alapján. Ő azt mondta nekem egyszer, keserűen kifakadva: „A kibucokban, ahol fiúk és lányok együtt fürödnek?” Ehhez már többet nem is kellett hozzátegyen.

K.: És mi a tény?

Hogy semmi erotikum nem volt közöttük.

K.: De mi lett a házassággal?

A házasság más kibucból valókkal következett be, vagy olyanokkal, akik között akkora korkülönbség volt, hogy nem egy Gyerekházban nőttek föl. Spiro foglalkozott ezzel először. Semmi erotika nincs olyan helyen, ahol az erotika nem volt bűn, hanem szabad világ volt. Ezt felhasználom az Oedipus-vitában. Scheffer — egy magyar származású kibuci antropológus — a második nemzedékből néhány száz párt megvizsgált. Nem volt közöttük egy sem, akik egy Gyerekházban nőttek volna fel. Megkérdezték, miért nem. És majdnem visszatérő volt egy érdekes válasz. Az a valaki, akit én ott még a bilin ülve láttam, hogy azzal elgondolni valami erotikusat? Valószínű, hogy a teljes válasz nem ez. Mindenesetre ez olyan meg nem tervezett és előre nem látott eredménye a kollektív nevelésnek, amit ma sokan idéznek, akik a kérdéssel foglalkoznak.

K.: Nem lehet, hogy van olyan rejtett szabály vagy olyan rejtett parancs, ami tiltotta az erotikát, az ideológia ellenére?

Talán önvédelem lehetett ez. Lehet. Nem tudom. Az viszont bizonyos, hogy a premissza nem igaz. Mert abban az időben is minden gyerekeknek az anyja-apja volt a legfontosabb.

K.: De korlátozott volt a lehetőség, hogy ezt a kapcsolatot gyakorolja.

Az óraszám, amennyit én el tudok tölteni egy nekem fontos emberrel és annak a fontossága nem feltétlenül korrelál. Persze. A szülők voltak fontosak. Ezért Bettelheimnek abban igaza van, hogy a kibuci gyerekeknek visszatérő sérülése volt az, hogy ezek a szülők, akik az ő szemükben olyan fontosak voltak, ezek nem voltak annyira erősek, hogy megvédjék őket a nevelőnőktől. Mert előttük a szülők elnémultak. És a gyerek ezt akarta felvenni, és nem azt a nadrágot, amit odadobtak neki. Az anyja csak hápogott, de nem mondott egy szót sem. És ezt a gyerek árulásnak foghatta föl. Mert nem védte meg őt. Ebben a tekintetben tehát Bettelheim igazat mondott, de ez éppen azt bizonyította, hogy a szülő volt a legfontosabb. Akkor is, amikor kevesebb órát töltött a szülővel. És a kapcsolat erős volt. A szülőknek senki nem volt fontosabb, mint a saját gyerekekük, és a gyerekek nem tévedtek ebben.

K.: S az egy családból való testvérek adott esetben nem egy Gyerekházban nőttek föl?

Korosztály szerint nőttek föl.

K.: És volt valami vizsgálat a nem egy Gyerekházban felnőtt vér szerinti testvérekről?

Nem, erről nem tudok. De tudok valamiről, amit nem kérdeztek, de most visszatérve, eszembe jutott. A kollektív nevelésnek egyik következménye, ára. A kitűnni akarásnak és a rivalizálásnak a tompítása.

K.: Emlékszem, amikor együtt voltunk tavaly, és megkérdeztem ott egy embert, aki egy virágföldet vagy mit talált föl, hogy ettől neki jobban megy-e. És teljesen megdöbbsent, azt mondta, hogy nem. Ettől a kibucnak van több, és így neki is több jut. Tehát teljesen hiányzik az anyagi ösztönzés elve, amit a szocializmus Kelet-Európában soha nem tudott kiűszöbölni. Ez valóban így működik?

Ez valóban így működik, mert a kibuci szisztéma abban a pillanatban felrobbanna, ha anyagi differenciák volnának. Ha én vezetem a gyárat, akkor nekem kétszer olyan nagy lakásom volna, vagy más bútoraim, vagy többet tudnék utazni. Abban a pillanatban nem volna kibuc, megszűnne létezni. Így is állandóan vannak panaszok, hogy az egyenlőség valójában nem érvényesül teljesen. Mert a világ megváltozik, és jönnek pénzek kívülről. Vannak emberek, akiknek vannak tehetős szülei, vagy a jóvátételi pénzek. Ez hatalmas krízise volt a kibucoknak, de kiállották ezt a krízist. Aki megkapta a jóvátételi pénzét, azét eltette a kibuc. És kezdett a kibuc gazdag lenni. Kezdték azokból a pénzekből építeni szép középületeket, ebédlőket, uszodákat, amik gazdagságuknak a szimbólumai. Kezdetben engedményt tettek, hogy ezeknek a pénzt hozóknak egy kis televízió legyen a lakásukban. Ma már mindenkinek van, természetesen. De akkor ez nagy engedmény volt, és nagyon fájó szívvel egyeztek bele az ideológus atyák.

K.: S milyen igazuk volt!

Megérthetitek ezekből, hogy csak úgy tud fennmaradni egy ilyen rendszer, ha igen keményen csinálják. Mert minden liberalizmus, minden egyéni megértés, kivétel szétporlasztja az egészet. Aki panaszkodik, s aki már kint van, az azt mondja: de olyan kemény volt bent! Én mégis azt mondom, olyan szívesen csináltam volna. Egy ugyanolyan egy szobát. Nem tudom, hogy lett volna a gyerekekkel, nem tudom, mit csináltam volna, hogy este otthagyjam a gyerekszobát. De ez a közösség, a minden azonos, ez ...

K.: Az emberiség álma.

Nagy ideának tartom.

K.: Az más. In absztrakto én is. De neked személyes nosztalgiád van, ha jól értem.

Nekem személyes nosztalgiám van valami iránt, amihez közel voltam és nem realizáltam.

K.: Egy ilyen rendszert, aminek sok hasonlóságát találjuk a kommunizmus-sal, egy nagy társadalomnak a kis részére még el lehet képzelni.

Az absztrakt ideának a nagyszerűségét elismerve is kérdés, hogy ha azt mondanák, lehet választani, személyesen hogyan választanánk.

K.: Befejezésül térjünk vissza a pszichoanalízissel való viszonyodhoz. Megemlítetted a csalódás és az eltávolodás útját — ha megengeded, hogy így nevezzük. De nyitva még a kérdés, hogy miért lett totálisan elutasító a magatartásod? Miért nem eklektikus?

Először is eklektikusnak lenni azt jelenti, hogy ebben is találok elfogadható dolgot, abban is, de világos számomra, hogy sem ez nem tud mindenre válaszolni, sem az nem tud. De ha azt mondom, hogy a pszichoanalízisnek az elmélete alapján nem helyes, akkor mit jelenthet ott az eklektika. Ez az első válaszom. Ahhoz, hogy eklektikusan felhasználjak bizonyos dolgokat, megegyezésnek kell közöttünk lenni arról, hogy az helyénvaló. Ha én el akarok indulni az úton, és eklektikus akarok lenni, akkor tisztáznom kell önmagában, mi a pszichológia és mi a pszichoanalízis. Miben különbözik a pszichoanalízis a pszichológiától? Utalásszerűen felelek. Csak egy dologban, és annak konzekvenciája van. A freudi tudattalan. A freudi tudattalan, az *Álomfejtés*nek a végső oldalain Freud pontosan meghatározza, mi a különbség a tudattalan és az ő értelmében vett tudattalan között. Ez visszavezet talán a te kérdésedhez, a bizonyíthatóság és a bizonyíthatatlanság kérdéseihez.

Én egy alkalommal írtam valakinek egy levelet, aki hermeneutikáról írt és Freudról, és azt írtam neki, hogy érdekes, Freud idejében senki nem beszélt hermeneutikáról, hanem csak tudományos felfedezésekről. Mert ez volt az, amit Freud az ő véleménye szerint csinált, tudományos felfedezéseket. Ha tehát az ő módszerével tudományos felfedezéseket lehet tenni, akkor a bizonyíthatóság kérdése meg van oldva. De az ő tudattalan konstrukciója soha nem lehet bizonyítva, mert soha nem fog eredeti formájában megnyilvánulni tudni, hanem mindig csak utalva rá, eltorzítva etc. Miután a freudi tudattalan a pszichoanalízisnek a bázisa és a lelke, a pszichoanalitikus szerzők olyan dolgokról írtak, amit pszichológiának nevezhe-

tünk. Mi az, ami pszichoanalitikus? Csak az, ami a freudi tudattalanból fakad, meg arra vezethető vissza. S a freudi tudattalan az ő eredeti meghatározása szerint örökösen interpretációkra kényszerít bennünket, mert a fejleményeket nem lehet sem kézbevenni, sem megnyerni, sem szemmel tartani őket. Ergo: az a véleményem, hogy ez vagy-vagy kérdés, és nem többé-kevésbé. Ha elfogadható ez az álláspont, akkor nem látok rá okot, hogy miért ne menjek majdnem az egész úton végig? És ha elfogadom ezt mint alaptézist és bizonyítási módszert, akkor nem látom, mi akadályozzon engem a közepén és tartson vissza attól, hogy végigmenjek. Ha pedig nem tudom elfogadni, akkor kezdetétől fogva nem tudom elfogadni. Ezt a kérdést kérdezték tőlem más formában is. Hogy ha az én bírálataim ilyen érveken nyugszanak, és első pillantásra valóban elgondolkoztatóak, hogy magyarázom, hogy mégis egyedül vagyok, és az egész világ Freuddal van? Iyen módon vagy olyan módon.

K.: De hát ez így nem is igaz.

A Freuddal szembeni kritika hozzátartozik, hogy úgy mondjam, a divathoz, de nem mennek végig úgy, mint én. Nem mennek el a végső következtetésig. Nem tudom megmagyarázni a te álláspontodat sem. Hogyan van az, ha te elfogadod az alapot, az indulást, akkor miért nem fogadod el a következményt? Befejezem ezt azzal, hogy egy analógiát mondok, ami most jutott eszembe. Magyarországon született és többször jön Magyarországra Ornstein Pál, aki a kohutiánus pszichoanalízisnek a fő-misszionáriusa. Például találkoztunk egyszer a Termálban két évvel ezelőtt. Igazán nagyon meleg barátság fűz hozzá gyermekkoromtól kezdve. Ő mindig azt mondja, hogy ő az én befolyásomra lett pszichoanalitikus. Ő az én befolyásom alatt lett pszichoanalitikus, de én már közben más klubba vagyok beírva. Sokat beszélgettünk, és akkor egy alkalommal azt mondom neki: „Hát, szóval miért is használjátok ti még a szófát ahelyett, hogy szemben üljete az emberekkel?” Ő meg így válaszol: „Úgyis folyton azt mondják nekünk, hogy ti nem vagytok pszichoanalitikusok. Hát ha már erről is lemondanánk, akkor nyilván ránkfognák, hogy szakítottunk.” Szóval a szófa nektek fontos, hogy pszichoanalitikusok legyetek. Az Oedipus-komplexum úgy érdekli őket, mint engem a tavalyi hó. Mondom neki, akkor talán írjátok le egyszer, hogy ez a dolog egyszerűen nem patogén. De továbbmegyek. Őket a fantázia sem érdekli. Ez logikus ugyan, miután azt mondtam, hogy az Oedipus-komplexum nem érdekli őket, hiszen a fantáziának a melegháza ott kell legyen.

Masson idézi Anna Freudot, hogy ha lemondanánk a fantáziáról — és hozzá kell tenni, a tudattalan fantáziáról, nem amiről itt beszélek, ha-

nem a tudattalanról, amiről magam sem tudok —, akkor lemondanánk az Oedipus-komplexumról és az egész pszichoanalízisről. Azt mondtam Ornsteinnek: Nézd, ti — Ferenczi nyomán, nem utolsósorban — már elérkeztek oda, hogy nem tudattalan fantázia, hanem trauma. Ti már nem a tudattalan fantáziát interpretáljátok. Mi lenne, ha azt mondanátok: self-lélektant csináltok, és nem pszichoanalízist. Ó, ő abba nem egyezik bele. Kezd indulatos lenni, nem egyezik bele, és ez a kérdés már le van tárgyalva. Voltak idők, amikor az Amerikai Pszichoanalitikus Egyesület ki akarta őket zárni, azt mondván — szerintem nagyon helyesen —, hogy ezek nem pszichoanalitikusok. És ma beletörődtek, és ma már azt mondják, hogy van klasszikus pszichoanalízis, van tárgykapcsolati és van kohutiánus. Ti nehéz úton elérkeztek oda — mondom Ornsteinnek —, hogy trauma és nem tudattalan fantázia a patogén faktor. Ennek következtében a pszichoterápiában nem kerestek Oedipust és annak derivátumait, hanem odafigyeltek, amit a páciens mond. Ugyanott vagyunk. Hol fogunk mi elválni? Ott, amikor ki fogod tűzni piros betűkkel, hogy te mégis pszichoanalitikus vagy, míg én azt mondom, pszichoanalitikus az, aki megértette Freud ideáit. Mert nem minden pszichoanalitikus értette meg. Aki megértette Freud ideáit, és azok alapján jár el. Ha megértettem Freud ideáit és azt mondom, hogy nem tudom elfogadni, akkor már nem vagyok pszichoanalitikus, de nem lehetek pszichoanalitikus 10 százalékgig vagy 35 százalékgig. Vagy-vagy. Vagy trauma, vagy fantázia.